

POHANSTVÍ A PAN LOWES DICKINSON

Nového pohanství (nebo novopohanství), jak bylo hlášáno rozmáchtě panem Swinburnem a delikátně panem Walterem Paterem, si není třeba nějak zvlášť všimát jinak než jako něčeho, co po sobě zanechalo nevyrovnatelná cvičení v anglickém jazyce. Nové pohanství už není nové a nikdy se v nejmenším nepodobalo pohanství. Představy o antické civilizaci, jež pustilo do oběhu v mysli veřejnosti, jsou ovšem dosti neobyčejné. Výrazu »pohanský« se ustavičně užívá v beletrii a lehčí literatuře na označení člověka, který nemá náboženství, kdežto pohan byl obyčejně člověk, který jich měl na půl tuctu. Podle této představy se pohané ustavičně věncili květy a tancili v nedopovědném stavu, zatím co ve skutečnosti, jestliže byly dvě věci, v něž nejlepší pohanská civilizace poctivě věřila, byla to trochu příliš ztrnulá důstojnost a trochu příliš ztrnulá odpovědnost. Pohané jsou líčení především jako opilí a nezákonní, zatím co byli nadevšecko rozumní a důstojní. Jsou chváleni jako neposlušní, zatím co měli jen jednu velikou ctnost — občanskou poslušnost. Je jim záviděno a jsou obdivováni jako nestoudně šťastní lidé, zatím co měli jen jeden veliký hřích — zoufalství.

Pan Lowes Dickinson, nejjadrnější a nejpodnětější z autorů, kteří v poslední době psali o těchto a podobných námětech, je příliš solidní člověk, aby upadl do tohoto starého omylu o čiré anarchii pohan-

ství. K využitkování toho helenistického nadšení, jež má za ideál pouhou choutku a egoismus, není třeba znát důkladnější filosofii, nýbrž jen umět trochu řecky. Pan Lowes Dickinson zná důkladně filosofii a také umí dobře řecky, a jeho omyl, je-li tu jaký, není omylem hrubého hedonika. Myslím však, že kontrast, ježž vidí mezi křesťanstvím a pohanstvím co do mravních ideálů — kontrast, ježž formuloval velmi dobře v článku »Jak dlouho budete kulhat?«, který byl uveřejněn v *Independent Review* — obsahuje omyl hlubšího rázu. Podle něho nebylo ideálem pohanství ve skutečnosti pouhé třetění chtivosti a svobody a libovůle, nýbrž byl to ideál plného a spokojeného lidství. Podle něho byl ideálem křesťanství ideál askese. Když říkám, že podle mého názoru je tato myšlenka naprosto nesprávná pokud jde o filosofii a historii, nemluví v té chvíli o žádném ideálním křesťanství podle vlastní představy, ba ani o nějakém primitivním křesťanství, neposkrvrněném pozdějšími událostmi. Nezakládám svou věc, jako tolik moderních křesťanských idealistů, na jistých věcech, které Kristus řekl. A také nezakládám svou věc, jako tolik jiných křesťanských idealistů, na jistých věcech, jež Kristus zapomněl říci. Beru historické křesťanství se všemi hříchy, jež padly na jeho hlavu; beru je, jako bych bral jakobínství nebo mormonství nebo kterýkoli jiný smíšený nebo nepřijemný lidský výtvor, a pravím, že smysl jeho činnosti nelze hledat v askesi. Pravím, že bodem, v němž se odloučilo od pohanství, nebyla askese. Pravím, že předmětem sporu mezi ním a moderním světem není askese. Pravím, že svatý Šimon Stylita nebyl inspirován na prvním místě askesí. Pravím, že ani v asketice nemůže být za hlavní křesťanský impuls uváděna askese.

Budiž mi dovoleno to zřetelně vyložit. Je tu jedna

skutečnost týkající se vztahu mezi křesťanstvím a pohanstvím, která je tak prostá, že mnoho lidí se nad ní usměje, ale která je tak důležitá, že všichni modernisté na ni zapominají. Základní skutečnost týkající se křesťanství a pohanství je ta, že jedno následovalo po druhém. Pan Lowes Dickinson o nich mluví, jako by to byly dva souběžné ideály — ba dokonce jako by pohanství bylo novější z nich a vhodnější pro novou dobu. Naznačuje, že pohanský ideál bude konečným blahem člověka; je-li však tomu tak, musíme se ptát s větší zvědavostí, než s jakou on počítá, proč tedy člověk již jednou našel své konečné blaho na zemi pod hvězdami a opět je odvrhl. Právě na tuto neobyčejně záhadnou otázku se tu chci pokusit odpovédět.

Je v moderním světě jen jedna věc, která stála tvář v tvář pohanství; je v moderním světě jen jedna věc, která v tomto smyslu něco ví o pohanství — a to je křesťanství. Tato skutečnost je opravdu slabým místem celého toho hedonistického novopohanství, o němž jsem mluvil. Všechny pravé pozůstatky starobylých hymnů nebo starobylých tanců Evropy, všechno, co se nám uchovalo pravého ze slavností Foebových nebo Panových, lze nalézt ve slavnostech křesťanské Církve. Chce-li někdo uchopiti konec řetězu, který opravdu jde zpět až k pohanským mystériím, ať se raději chopí květinového festonu o velikonočních nebo šňůry klobás o vánocích. Všechno ostatní v moderním světě je křesťanského původu, i to, co se zdá nejvíce protikřesťanské. Francouzská revoluce je křesťanského původu. Noviny jsou křesťanského původu. Anarchisté jsou křesťanského původu. Přírodná věda je křesťanského původu. Útok na křesťanství je křesťanského původu. Existuje v přítomné době jedna jediná věc, o níž se v jakémkoli smyslu

může přesně říci, že je pohanského původu, a to je křesťanství.

Pravý rozdíl mezi pohanstvím a křesťanstvím je dokonale shrnut v rozdílů mezi pohanskými nebo přirozenými ctnostmi a oněmi třemi křesťanskými ctnostmi, jež Církev katolická nazývá ctnostmi theologálními. Pohanské či rozumové (přirozené) ctnosti jsou takové věci jako spravedlnost a střídmost, a křesťanství je přijalo. Ty tři mystické ctnosti, jež křesťanství nepřijalo, nýbrž samo vynalezlo, jsou víra, naděje a láska. A bylo by snadné vychrlit spoustu laciné a pošetilé křesťanské rétoriky na tato tři slova, ale já se tu chci omezit na dvě evidentní skutečnosti, jež o nich platí. První evidentní skutečnost (výrazně kontrastující s ilusí tančícího pohana) — první evidentní skutečnost, jářku, je ta, že pohanské ctnosti, jako spravedlnost a střídmost, jsou smutné ctnosti a že mystické ctnosti víry, naděje a lásky jsou veselé a bujaré ctnosti. A druhá evidentní skutečnost, která je ještě evidentnější, je skutečnost, že pohanské ctnosti jsou rozumné ctnosti a že křesťanské ctnosti víry, naděje a lásky jsou v své podstatě tak nerozumné, jak jen možno.

Ježto slovo »nerozumný« může snadno vzbudit nedorozumění, lze tu věc vyjádřit přesněji tak, že každá z těchto tří křesťanských nebo mystických ctností obsahuje paradox v samé své podstatě a že toto neplatí o žádné typicky pohanské nebo racionální ctnosti. Spravedlnost záleží v tom, že se zjistí nějaká věc, náležitá nějakému člověkovu, a dá se mu. Střídmost záleží v tom, že se zjistí správné meze užívání nějaké jednotlivé věci a že se ty meze dodržují. Láska však znamená, že se odpouští, co je neodpuštělné, nebo jinak to není vůbec ctnost. Naděje znamená doufat, když věci jsou beznadějně, nebo to vůbec není ctnost.

A víra znamená věřit neuvěřitelnému, jinak to není žádná ctnost.

Je opravdu poněkud zábavné pozorovat rozdíl mezi osudy těchto tří paradoxů v módě soudobého ducha. Láska je módní ctnost naší doby; je ozařována obrovskou pochodní Dickensovou. Naděje je dnes módní ctností; naše pozornost k ní byla obrácena nenadálou a stříbrnou polnicí Stevensonovou. Víra však je moderní a je zvykem jí se všech stran předhazovat, že je paradoxní. Každý opakuje s posměchem prohlou dětinskou definici, že víra je »schopnost věřit něčemu, o čem víme, že to není pravda«. A přece není ani o vlas paradoxnější než naděje nebo láska. Láska je schopnost hájit to, o čem víme, že je to neuhajitelné. Naděje je schopnost být dobré mysli v okolnostech, o nichž víme, že jsou zoufalé. Je pravda, že existuje stav naděje, který má co dělat se slibnými vyhlídkami a ránem; ale to není ctnost naděje. Ctnost naděje existuje jen při zemětřesení a zatmění. Je pravda, že existuje věc povšechně zvaná láskou, jež znamená lásku prokazovanou zasloužilým chudákům; ale dobročinná láska k zasloužilým lidem není láska, nýbrž spravedlnost. Lásky potřebují právě lidé, kteří si jí nezasluhují, a tento ideál buď vůbec neexistuje nebo existuje zcela pro ně. S praktického hlediska potřebujeme doufajícího člověka právě v beznadějných chvílích, a ta ctnost buď vůbec neexistuje, nebo existuje právě v takové chvíli. Právě ve chvíli, kdy naděje přestane být rozumná, začne být užitečná.

Nuže, starý pohanský svět postupoval přímým směrem, dokud nepoznal, že postupovat přímým směrem je ohromným omylem. Byl uslechtilé a krásně rozumný a ve své smrtelné křehci objevil tu trvalou a vzácnou pravdu, dědictví pro věky, že rozumnost nestačí. Pohanský věk byl opravdovým rajským nebo

zlatým věkem v tom podstatném smyslu, že nemůže být obnoven. A nemůže být obnoven zase v tom smyslu, že i když jsme rozhodně veselejší než pohané a mnohem poučenější než pohané, žádný z nás nemůže ani s největším vynaložením energie být tak rozumný jako pohané. Této nahé nevinnosti intelektu nemůže být dosaženo nikým po příchodu křesťanství, a to z toho důvodu, že každý člověk po příchodu křesťanství ví, že je osídná. Vezměme si příklad, první, který se mi namanul, této nemožné prostoty pohanského pojmání věci. Největším příspěvkem ke křesťanství v moderním světě je Tennysonův »Odysseus«. Básník vkládá do Odysseova příběhu koncepci nevyčísitelné touhy po toulkách. Skutečný Odysseus však vůbec netouží po toulkách. Chce se dostat domů. Uplatňuje své hrdinské a nedostižné vlastnosti v boji proti nehodám, které mu překážejí; ale to je všechno. Není tu lásky k dobrodružství pro ně samo; to je výtvar křesťanský. Není tu lásky k Penelopě pro ni samu; to je výtvar křesťanský. Všechno se v tomto starém světě jevílo jasným a zřejmým. Dobrý člověk byl dobrý člověk; špatný člověk byl špatný člověk. Z toho důvodu neměli lásky v křesťanském pojetí, neboť láska je šetrným agnosticismem vůči složitosti duše. Z toho důvodu neměli nic takového jako naše krásná próza, román; neboť román je výtvořem mystické ideje lásky. Pro ně byla půvabná krajina půvabnou a nepřijemná krajina nepřijemnou. Proto neměli ideje romantiky; neboť romantika záleží v tom, že se věc pokládá za tím rozkošnější, čím je nebezpečnější: to je křesťanská myšlenka. Slovem, nemůžeme rekonstruovat, ba ani si představit krásný a úžasný pohanský svět. Byl to svět, v němž rozum byl opravdu veskrze rozumný.

Doufám, že teď je dostatečně jasno, jaký je můj

názor o těch třech ctnostech, o nichž byla řeč. Jsou všechny tři paradoxní, jsou všechny tři praktické, a jsou všechny tři paradoxní, protože jsou praktické. Byla to tíseň svrchované nouze a strašlivé poznání pravé povahy věci, jež způsobilo, že lidé přijali tyto záhady a umírali za ně. Ať už je smysl rozporu jakýkoli, je fakt, že jediná naděje, jež má nějaký význam v bitvě, je naděje, která popírá aritmetiku. Ať je smysl rozporu jakýkoli, je fakt, že jediná láska, jíž potřebuje slabý duch, je láska, jež promíjí viny, jež jsou jako šarlat. Ať je smysl víry jakýkoli, musí vždycky znamenat jistotu o něčem, co nemůžeme dokázat.

Existuje však jiná křesťanská ctnost, ctnost mnohem zřejměji a historičtěji spojená s křesťanstvím, jež osvětlí ještě lépe souvislost mezi paradoxem a praktickou nutností. Nemůže být pochybováno o povaze této ctnosti jakožto historického symbolu; pan Lowes Dickinson rozhodně o ní nebude pochybovat. Byla chloubou stovek křesťanských bojovníků. Byla posměskem stovek odpůrců křesťanství. Je to vlastně základ celého rozlišování pana Lowese Dickinsona mezi křesťanstvím a pohanstvím. Mním tím samozřejmě ctnost pokory. Připouštím ovšem docela ochotně, že s hlavním proudem evropského křesťanství se smísila značná dávka falešné východní pokory (to jest pokory přísně asketické). Nesmíme zapomenout, že když mluvíme o křesťanství, mluvíme o celém světdíle v době asi tisíce let. Tvrdím však, že o této ctnosti platí ještě více než o ostatních třech obecná zásada, kterou jsem již formuloval. Civilisace objevil křesťanskou pokoru z téhož naléhavého důvodu jako víru a lásku — to jest, protože křesťanská civilisace ji musila objevit nebo zemřít.

Veliký psychologický objev pohanství, který je pro-

měnil v křesťanství, může být vyjádřen dosti přesně jedinou větou. Pohan se začal s podivuhodným vkusem bavit. Na konci své civilisace objevil, že si nemůže hledět jen svého potěšení a zároveň se těšit z něčeho jiného. Pan Lowes Dickinson zdůraznil slovy příliš znamenitými, aby potřebovala dalšího výkladu, absurdní mělkost lidí, kteří si představují, že pohan se staral jen o hmotnou rozkoš. Hledal nejen intelektuální potěšení, nýbrž i potěšení morální, potěšení duchovní. Hleděl si však jen svého potěšení, což bylo napohled docela přirozené. Nuže, psychologický objev záleží jen v tom, že bylo-li dříve předpokládáno, že nejdůležitější možná radost záleží v konečném rozšíření našeho já, pravda je ta, že nejdůležitější možná radost záleží v tom, že své já zredukujeme téměř na nulu.

Pokora je věc, která povždy obnovuje zemi a hvězdy. Pokora a ne povinnost uchovává hvězdy od zlého, od nepromíjitelného zla náhodné resignace; skrze pokoru jsou nám starobylá nebesa něčím svěžím a silným. Kletba, jež přišla před historií, zatížila nás všechny sklonem omrzelosti nad zázraky. Kdybychom viděli slunce po prvé, bylo by pro nás nejstrašnějším a nejkrásnějším meteorem. Teď, když jsme je viděli už stokrát, nazýváme je ohavnou a rouhavou frází Wordsworthovou »světem všedního dne«. Máme sklon ke zvyšování svých nároků. Máme sklon požadovat šest sluncí, požadovat modré slunce, dožadovat se zeleného slunce. Pokora nás neustále zatlačuje zpět do prvotní temnoty. Tam je každé světlo oslňující, omračující a nenadálé. Dokud nepochopíme tuto původní temnotu, v níž nemáme ani zrak ani očekávání, nemůžeme srdečně a dětsky chválit skvělou senačnost věci. Pojmy »pesimismus« a »optimismus« nemají smyslu, jako většina moderních pojmů. Mohou-li však

být užity v jakémkoli neurčitěm smyslu, jako by něco minily, můžeme říci, že v této veliké skutečnosti pesimismus je přímo základem optimismu. Člověk, který ničí sebe, vytváří vesmír. Pro pokorného, a jen pro pokorného člověka slunce je skutečně sluncem; pro pokorného člověka, a jen pro něho, je moře opravdu mořem. Když se dívá na všechny obličje na ulici, neuvědomuje si jen, že lidé jsou živí, nýbrž uvědomuje si s dramatickým potěšením, že nejsou mrtví.

Nemluvil jsem o jiném aspektu objevu pokory jako psychologické nutnosti, protože je obecněji zdůrazňován a je sám o sobě zjevnější. Je však stejně jasné, že pokora je trvale nezbytná jako podmínka úsilí a zpytování sebe. Jedním ze smrtelných klamů šosácké politiky je, že národ je silnější tím, že pohrdá jinými národy. Ve skutečnosti nejsilnější národy, jako Prusko a Japonsko, jsou ty, které začaly z velice nepatrných začátků, ale nebyly tak pyšné, aby neseběly u nohou cizinců a nenaučily se od nich všemu. Téměř každé zřejmé a přímé vítězství bylo vítězstvím plagiátora. To je ovšem jen velmi nuzný vedlejší produkt pokory, ale je to produkt pokory, a proto je úspěšný. Prusko nemělo ve svém vnitřním uspořádání nic z křesťanské pokory; proto její vnitřní uspořádání bylo bídné. Mělo však dostatek křesťanské pokory, aby otrocky kopírovalo Francii (až po poesii Bedřicha Velikého), a co s pokorou kopírovalo, to nakonec se slávou přemohlo. Příklad Japonska je ještě zřejmější; jejich jediná křesťanská a jediná krásná vlastnost je, že se pokorili, aby byli povýšeni. Avšak celou tuto stránku pokory ve spojení s úsilím a snahou o dosažení vzoru nás převyšujícího ponechávám stranou jako věc, která byla dostatečně vyložena téměř všemi idealistickými spisovateli.

Snad však bude stát za to upozornit na zajímavou

nerovnost mezi moderním pojetím silného muže a skutečnými výsledky silných mužů. Carlyle měl námitky proti tvrzení, že žádný člověk nemůže být hrdinou před svým komorníkem. Lze mu v této věci věnovati všeskeru sympatii, jestliže toliko nebo hlavně tím myslil to, že ten výrok snižuje úctu k hrdinům. Uctívání hrdinů je rozhodně ušlechtilý lidský impuls; hrdina může mít chyby, ale uctívání hrdinů sotva. Snad je pravda, že žádný muž není hrdinou před svým komorníkem. Každý člověk však je komorníkem vůči svému hrdinovi. Ve skutečnosti však i samo přísloví i Carlylova námitka proti němu opomíjejí to, co je v té věci nejdůležitější. Konečná pravda, psychologický základ křesťanství, je, že nikdo není hrdinou sám před sebou. Cromwell byl podle Carlyla silný muž. Podle Cromwella byl slabý muž.

Slabina celé Carlylovy obrany aristokracie je vskutku v jeho nejproslulejším výroku. Carlyle řekl, že lidé jsou většinou blázni. Křesťanství říká s jistějším a uctivějším realismem, že všichni lidé jsou blázni. Tato nauka je někdy zvána naukou o dědičném hříchu. Může být též charakterisována jako nauka o rovnosti lidí. Podstatný bod té věci však je v tom, že jakkoli významná a dalekosáhlá morální nebezpečí, jež ohrožují člověka, ohrožují všechny lidi. Všichni lidé mohou být zločinci, jsou-li pokoušeni; všichni lidé mohou být hrdiny, jsou-li inspirováni. A tato nauka odkluzuje úplně Carlylovu pathetickou víru (nebo číkoli pathetickou víru) v několik vybraných moudrých lidí. Není ničeho takového. Každá aristokracie, která kdy existovala, si počínala ve všech důležitých věcech přesně tak jako malý dav. Každá oligarchie je pouze hloučkem lidí na ulici — to jest, je velmi čilá, ale ne neomylná. A základní oligarchie na světě nedopadly tak špatně v praktických záležitostech

být užity v jakémkoli neurčitým smyslu, jako by něco mínily, můžeme říci, že v této veliké skutečnosti pesimismus je přímo základem optimismu. Člověk, který ničí sebe, vytváří vesmír. Pro pokorného, a jen pro pokorného člověka slunce je skutečně sluncem; pro pokorného člověka, a jen pro něho, je moře opravdu mořem. Když se dívá na všechny obličeje na ulici, neuvědomuje si jen, že lidé jsou živí, nýbrž uvědomuje si s dramatickým potěšením, že nejsou mrtví.

Nemluvil jsem o jiném aspektu objevu pokory jako psychologické nutnosti, protože je obecněji zdůrazňován a je sám o sobě zjevnější. Je však stejně jasné, že pokora je trvale nezbytná jako podмінka úsilí a zpytování sebe. Jedním ze smrtelných klamů šosácké politiky je, že národ je silnější tím, že pohrdá jinými národy. Ve skutečnosti nejsilnější národy, jako Prusko a Japonsko, jsou ty, které začaly z velice nepatrných začátků, ale nebyly tak pyšné, aby nese-děly u nohou cizinců a nenaučily se od nich všemu. Téměř každé zřejmé a přímé vítězství bylo vítězstvím plagiátora. To je ovšem jen velmi nuzný vedlejší produkt pokory, ale je to produkt pokory, a proto je úspěšný. Prusko nemělo ve svém vnitřním uspořádání nic z křesťanské pokory; proto její vnitřní uspořádání bylo bídné. Mělo však dostatek křesťanské pokory, aby otrocky kopírovalo Francii (až po poesii Bedřicha Velikého), a co s pokorou kopírovalo, to nakonec se slávou přemohlo. Případ Japonska je ještě zřejmější; jejich jediná křesťanská a jediná krásná vlastnost je, že se pokorili, aby byli povýšeni. Avšak celou tuto stránku pokory ve spojení s úsilím a snahou o dosažení vzoru nás převyšujícího ponechávám stranou jako věc, která byla dostatečně vyložena téměř všemi idealistickými spisovateli.

Snad však bude stát za to upozornit na zajímavou

nerovnost mezi moderním pojetím silného muže a skutečnými výsledky silných mužů. Carlyle měl námitky proti tvrzení, že žádný člověk nemůže být hrdinou před svým komorníkem. Lze mu v této věci věnovati všeskeru sympatii, jestliže toliko nebo hlavně tím myslil to, že ten výrok snižuje úctu k hrdinům. Uctívání hrdinů je rozhodně ušlechtilý lidský impuls; hrdina může mít chyby, ale uctívání hrdinů sotva. Snad je pravda, že žádný muž není hrdinou před svým komorníkem. Každý člověk však je komorníkem vůči svému hrdinovi. Ve skutečnosti však i samo přísloví i Carlylova námitka proti němu opomíjejí to, co je v té věci nejdůležitější. Konečná pravda, psychologický základ křesťanství, je, že nikdo není hrdinou sám před sebou. Cromwell byl podle Carlyla silný muž. Podle Cromwella byl slabý muž.

Slabina celé Carlylovy obrany aristokracie je skutku v jeho nejproslulejším výroku. Carlyle řekl, že lidé jsou většinou blázni. Křesťanství říká s jistějším a uctivějším realismem, že všichni lidé jsou blázni. Tato nauka je někdy zvana naukou o dědičném hřích. Může být též charakterisována jako nauka o rovnosti lidí. Podstatný bod té věci však je v tom, že jakkoli významná a dalekosáhlá morální nebezpečí, jež ohrožují člověka, ohrožují všechny lidi. Všichni lidé mohou být zločinci, jsou-li pokoušeni; všichni lidé mohou být hrdiny, jsou-li inspirováni. A tato nauka odkluzuje úplně Carlylovu pathetickou víru (nebo číkoli pathetickou víru) v několik vybraných moudrých lidí. Není ničeho takového. Každá aristokracie, která kdy existovala, si počínala ve všech důležitých věcech přesně tak jako malý dav. Každá oligarchie je pouze hloučkem lidí na ulici — to jest, je velmi čilá, ale ne neomylná. A žádné oligarchie na světě nedopadly tak špatně v praktických záležitostech

stech jako oligarchie nejpýšnější — oligarchie polská, oligarchie benátská. A armády, které nejrychleji a nejnenašlejší rozdrtily své nepřátele na kusy, byly armády náboženské, na příklad armády moslimské nebo armády puritánské. A náboženská armáda může být v podstatě definována jako armáda, v níž je každý veden ne k tomu, aby se vyvyšoval, nýbrž aby se pokořoval. Mnoho moderních Angličanů o sobě mluví jako o statných potomcích svých statných předků. Ve skutečnosti by utekli před kráskými předky, kdybyste se na příklad zeptali Bunyana, zdali byl statný, odpověděl by v slzách, že byl slabý jako voda. A právě proto by byl dovedl snášet muka. A je-li tato ctnost pokory dosti praktická, aby vyhrávala bitvy, bude vždycky dosti paradoxní, aby mátlá pedanty. V této věci je zajedno se ctností lásky. Každá šlechetná osoba připustí, že druh hříchu, jež přikrývá lásku, je hřích neomluvitelný. A každá šlechetná osoba bude rovněž souhlasit, že druh pýchy, který je docela zavrženíhodný, je pýcha člověka, který má být na co pyšný. Pýcha, jež — řečeno v poměrném smyslu — neporušuje charakter, toť pýcha nad věcmi, které člověku vůbec nepřidávají cti. Tak člověku neškodí být pyšný na svou vlast, a poměrně málo mu škodí být pyšný na své vzdálené předky. Větší škodu mu působí být pyšný na to, že nadělal spoustu peněz, protože to je trochu lepší důvod k pýše. Ještě více mu škodí být pyšný na něco, co je ušlechtilější než peníze — na intelekt. Nejvíce ze všeho mu škodí cenit si sebe sama pro to, co je nejlepší věci na světě — pro dobrotu. Člověk, který je pyšný na to, co je mu opravdu ke cti, je farizej, člověk, nad nímž se ani Kristus neudržel, aby se na něho neoboril.

Má námitka proti panu Lowesu Dickinsonovi a obnovitelům pohanského ideálu tedy je tato. Obviňuji je, že opomíjejí bezpečné lidské objevy v morálním světě, objevy tak bezpečné, třebaže ne tak hmotné, jako objev oběhu krevního. Nemůžeme se vrátit k ideálu rozumnosti a zdraví, neboť lidstvo objevilo, že rozum nevede ke zdraví. Nemůžeme se vrátit k ideálu pýchy a potěšení, neboť lidstvo objevilo, že pýcha nevede k potěšení. Nevím, jakou podivnou myšlenkovou náhodou spojují moderní spisovatelé tak vytrvale ideu pokroku s ideou nezávislého myšlení. Pokrok je vlastně protikladem nezávislého myšlení. Při nezávislém nebo individualistickém myšlení totiž každý člověk začne od začátku a se vši pravděpodobností dojde tak daleko jako jeho otec před ním. Existuje-li však opravdu něco jako pokrok, musí to znamenat přede vším jiným pečlivé studium a přijetí celé minulosti. Obviňuji pana Lowese Dickinsona a jeho školu z reakcionářství v jediném reálném smyslu. Chce-li, ať opomíjí ta velká historická tajemství — tajemství lásky, tajemství rytířství, tajemství víry. Chce-li, ať si nevyšmává pluhu a tiskařského lisu. Oživíme-li však pohanský ideál prostého a rozumného sebenaplnění, skončíme — tam, kde skončilo pohanství. Nemyslím tím, že skončíme v záhubě. Myslím tím, že skončíme v křesťanství.